

URTX

L ES CAMPANES DE VERDÚ **RECERCA HISTÒRICA I ETNOMUSICOLÒGICA**

Josep Maria Salisi i Clos

LES CAMPANES DE VERDÚ

RECERCA HISTÒRICA I ETNOMUSICOLÒGICA

Josep Maria Salis i Clos
Musicòleg

INTRODUCCIÓ

D'un temps ençà les campanes de Verdú són motiu de conversa, això és fruit del que comporta la sistematització d'un mecanisme que les fa sonar i que, alhora, permet sentir els diversos tocs que es poden fer amb les campanes. També cal destacar la importància de coordinar el rellotge del campanar amb la corresponent senyalització horària. És agradable tornar a sentir el so metàl·lic d'aquests vells instruments i la gamma de tocs que poden fer. Uns tocs que, per cert, en la vida secular del poble han estat molts i variats i que, malauradament, amb el pas dels anys i la manca d'una persona especialitzada, han anat perdent-se.

El present treball és un intent de dibuixar la història de les campanes de la vila, i també la recuperació dels diversos tocs que van existir. Uns tocs que la cultura secular va anar utilitzant d'una manera o d'una altra per tal de fer-los útils, tant si anaven destinats a la comunicació d'un fet puntual i rellevant, com a l'avís d'una relació horària, o a l'anunci d'una situació climàtica o bé a la congregació dels diversos actes religiosos i civils. Malauradament avui en dia els tocs resten tan sols en la memòria d'alguns vilatans i és gràcies a ells que aquest treball ha estat possible.

De cap manera podríem descuidar els instrumentistes, els campaners, els que feien sonar les campanes. Descriurem alguns aspectes de la tasca d'aquestes persones que en major o menor mesura han estat vinculades al campanar, així com també les condicions que van envoltar el seu quefer diari.

La finalitat més important d'aquest treball és, sens dubte, poder donar a conèixer aquest petit tresor musical forjat en el pas del temps i creat per les necessitats que abans comportava la vida local. Cada vila i cada poble ha tingut els seus tocs particulars que s'han basat en les

necessitats diàries. No deixa de sorprendre la importància ja no del fet comunicatiu, religiós o social, sinó la gran riquesa i varietat de les sonoritats i ritmes que s'han creat al seu entorn. El cert és que ara Verdú pot tornar a reviure aquells sons que durant molts anys es van sentir pels carrers i les places acompanyant el quefer diari dels habitants de la vila.

LA CAMPANA. BREU HISTÒRIA I CARACTERÍSTIQUES FÍSQUES I ACÚSTIQUES

L'organologia, disciplina que estudia els instruments, considera les campanes com a instruments idiòfons de percussió directa, és a dir que el so es produeix entrecollint dues peces de l'instrument o bé colpejant-les amb un estri o amb la mà.

Les campanes es poden construir de diversos materials el principal dels quals és el bronze. També s'utilitza el ferro i l'argent, les més petites, fins i tot, poden estar construïdes de fusta o de ceràmica. Per obtenir un millor timbre i sonoritat en les campanes de bronze, aquest ha d'estar compost d'un aliatge de tretze parts de coure i quatre d'estany¹, dit d'una altra manera vindria a ser un 78% de coure i 22% d'estany. Cada campana aparentment produeix un so que rep el nom de fonamental. Diem "aparentment" ja que a causa de la composició, la forma i el gruix de la campana, aquest so primigeni es veu acompanyat de d'altres sons més aguts que es formen en diferents punts al llarg de l'instrument i que li donen el seu timbre característic.² Aquests sons, els harmònics, són molt fàcils d'identificar si s'escolta atentament el so de la campana (Fig. 1).

La campana acostuma a tenir la forma d'un vas rodó invertit que es va eixamplant progressivament cap a la boca. El so el produeix el batall suspès en el seu interior quan en colpe-

ja contra la panxa, la part final i més gruixuda de la campana. Les tres parts importants que formen l'instrument són el capçal, el jou i la campana. El capçal és la part superior de l'instrument compost generalment per l'acoblament de diferents peces de fusta, sovint de roure, actualment també es fan metàl·lics. El pes del capçal ha d'estar calculat en proporció al pes de la campana, així, doncs, en les campanes accionades manualment acostuma a ser entre un 60 i un 70 % del pes del metall. El jou és l'eix per on l'instrument queda subjectat a les parets del campanar, també és la part on se subjecta la palanca que unida a la corda farà moure la campana. El capçal i la campana resten fixats al jou mitjançant uns tirants formant així un sol cos.

Antigament, a la campana, se l'anomenava nola, seny o cloca, d'aquí ve el nom que en alguns indrets encara denominen de cloquer al campanar. L'origen d'aquest instrument tan universal és incert, la cultura cristiana atribueix la seva introducció a sant Paulí (s. VI), bisbe de la ciutat de Nola, situada a la regió italiana de Campània. D'aquest indret sembla que prové l'etimologia dels noms campana i nola.

En altres temps la campana es considerava un símbol molt propi de cada poble o comunitat, com més campanes tenia un campanar més important era l'església. Encara avui dia en l'àmbit del carrer sentim l'expressió de "quina campaneria" quan les campanes pel motiu que sigui sonen totes. A més quan es posa una campana nova en algun campanar s'acostuma a fer una celebració que consisteix en la benedicció i en el bateig de la campana i, fins i tot, se li posa un nom. El nom pot ser el d'una patrona, la feminització del patró de l'església o un nom que faci referència a alguna característica física o sonora de la campana.

Hi ha tres maneres de fer sonar una campana: balancejant-la, o dit d'una altra manera ventant-la, és el sistema utilitzat per fer-la sonar després dels tocs melòdics i durant certs actes litúrgics; percutint-la amb el batall que du suspès en el seu interior, és la manera més habitual per fer els tocs melòdics i els repicons; i picant-la amb un martell mecànic exterior per assenyalar els espais horaris i alguns tocs mel·lòdics.

LES CAMPANES DE VERDÚ. DEL S. XIII A L'ACTUALITAT

A Verdú la història de les campanes podria encetar-se, com arreu, en el moment en què apareixen les primeres esglésies: la de santa Magdalena, de possible origen visigòtic³ i la de sant Nicolau de Bari, situada on ara hi ha

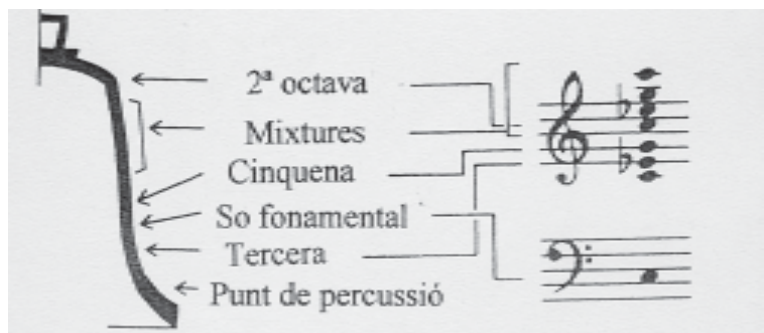

Fig. 1. Relació dels harmònics superiors del so fonamental d'una campana i el punt on es produeixen.

l'actual temple, aquesta església sembla ser d'origen romànic, si més no, les restes trobades l'any 1892 en l'ampliació del presbiteri de l'actual església parroquial així ho donaven a entendre⁴. L'historiador de Verdú Mn. Ramon Berenguer, en el seu *Libro de Noticias* narra la contracta per a la fosa d'unes campanes feta al març de l'any 1296: "Ynod ego R. Berenguer constructor de senys o campanes, de mandresa promitio bovis ja. Bonet, p.

Fig. 2. Fotografia realitzada a finals del s. XIX on es poden veure tres campanes: la Grossa, la dels Quarts dalt de tot del campanar, i la de Bateig damunt la portalada.

Fig. 3. Campanar de l'antic Hospital de Verdú.

corneylana, et A. p. Gaset, et p. bonet, p. de verdú et totam universatem hominum de verduno et vestris quod faciam bonum cimbalum a bone sonantem ete nos producti homine garemuttimus dare vobis predicto berengaris... CXX sol. et 5 liura, de aram IIII quintals ab lo sinyit.- Kal. marcii." Mn. Ramon Berenguer afegeix: "De aquí se dedueix que fondesin una campana, que seria la de St. Nicolau anyadintli quatre quintals de aram"⁵.

La contracta feta entre R. Berenguer de Manresa i Jaume Bonet, P. Cornellana, A. P. Gaset i P. Bonet de Verdú, pagesos, i tots els homes de la universitat de Verdú, deixa ben clar que farà bones campanes i de bon so, i acorda un preu de 120 sous. Malauradament no fa referència al nombre de campanes, però d'altra banda ens situa en la data d'acabament del campanar de l'actual església.

A l'Arxiu Parroquial de Verdú hi ha un document datat el 1429 de quan Antoni Arnau i la seva esposa Caterina paguen la construcció d'un altar destinat a la *Concepció de la Verge* que ha esdevingut l'actual altar major. Un dels primers paràgrafs esmenta el següent: "Item. Volem q aqll qui tocara a la dita missa a les festes e dies faynes q age de caritat p qscun ayn vint ll po q age a tocar seny o esquella alt en lo cloquer e age arrepicar la esqta del cor stro que agen levat nre seynor"⁶.

Veiem que una de les condicions que imposa l'esmentat Antoni Arnau és que tant en els dies festius com els feiners es toqui la campana del campanar i la campaneta del cor després de la consagració, la paga que donaran cada any per aquesta tasca és de 20 lliures. En aquest document s'esmenta que al cor hi havia una campana petita, aquest és un fet que encara el trobem l'any 1817. En un llibre de despeses hi ha una descàrrega d'1 lliura i 10 sous "per adobar la campana del cor"⁷. També tenim la referència que l'any 1808 canvien la cadena

de la corda d'una campana que anomenaven "xica", podria tractar-se de la campana del cor, la reparació els costa 1 lliura 2 sous i 6 diners⁸.

La següent notícia de què disposem és de 1484 i fa referència a la construcció del rellotge del campanar, un rellotge que estava encarat al nord, just a la part contrària d'on ara hi ha l'actual, i situat sobre el pou del campanar. El responsable de l'obra era el mestre Joan de França i es va dur a terme amb permís del regent Fra Miquel Estadella⁹, amb un preu de 22 lliures i tres quarteres de forment per al mestre i els seus ajudants, així com també una càrrega de vi. El rellotge disposaria d'una esfera de fusta pintada per assenyalar les hores, la durada de la corda seria de dotze hores i tocaria les campanes¹⁰.

Més endavant trobem la nota d'una petita despesa per les campanes que la podríem datar entre 1555 i 1562 i es refereix a un pagament de 21 diners fet a un tal Granyó: "Item. en granyo per carbo y los cals del seny emagor y per tot viniu dines"¹¹. Desconeixem la utilitat que havia de tenir aquesta calç que anava destinada a la campana grossa.

Una altra data és la de la benedicció d'una campana el diumenge dia 17 de juliol de 1605, després de l'ofici de vespres. Fou beneïda pel llavors abat del Monestir d'Escarp, Fra Antoni Granera, natural de Verdú, que també va ser monjo al Monestir de Poblet. Aquesta campana, que sembla que va ser restaurada o fosa de nou, fou col·locada en un dels finestrals que miraven al fossar, possiblement al costat de la campana que hi havia sobre el rellotge. El document diu: "Benehi la Campana que a les hores havien tornada la qual assentaren en la finestra que mira a sol ixent en la que està més a prop de la campana de les hores"¹².

L'any 1791 fongueren una campana que anomenada la Grossa (Fig. 2) que pesava uns 2000 kg. sense comptar el capçal. La campana duia la inscripció de "M.D.C.C.X.C.X.I.", l'historiador local Emili Capdevila diu que en la inscripció hi havia un error i que sobrava un X, a la vegada afegeix que al capçal de la campana hi havia la data de 1791¹³.

Seguint l'ordre cronològic de la fosa i de la construcció de les campanes toca el torn a la campana que hi havia a la capella de l'hospital (Fig. 3). Aquesta campana pesava aproximadament uns 60 kg. i duia una inscripció que deia: "SOLEDAT D^a M^a OIU VOSTIS DEUTIS VERDU 1796"¹⁴. Des de feia molt temps hi havia una campana a les golfes de la rectoria que segons el que deia la inscripció en català havia d'anar destinada al Sant Hospital i data-va del s. XVII, més antiga que la que acabem

Fig. 4. Benedicció de la campana del Santuari de sant Pere Claver l'any 1887.

de descriure. El mateix Emili Capdevila diu que s'ignorava per quin motiu estava arraconada dalt de la rectoria¹⁵.

L'any 1820 hi va haver la reparació del batall d'una campana, no sabem de quina campana es tracta. Va costar 3 lliures i 15 sous i a més s'hi va sumar la corda de lligar el batall que tenia un preu de 11 sous i tres diners¹⁶.

La campana anomenada de Morts va ser construïda l'any 1845, pesava aproximadament 1300 kg., sense el capçal¹⁷, i duia la següent inscripció: "ME FUNDIÓ JOSÉ POMAROL DE REUS. FULGURE E TEMPESTATE LIBERANOS DOMINE"¹⁸. Aquesta campana estava esquarterada i per aquest motiu no es tocava, curiosament després de l'espoliació de les campanes, l'any 1938, va ser l'única que es va poder rescatar sencera.

Un testimoni gràfic de gran vàlua és el que ens presenta una fotografia (Fig. 4) realitzada a finals de 1887 davant de l'església parroquial. Es tracta de la benedicció de la campana destinada al Santuari de sant Pere Claver l'any abans de la canonització del sant. Dels sacerdots que hi ha al costat de la campana, cal

destacar que el del mig du la capa pluvial que l'arquebisbe Joan Terés i Borrull va donar a l'església de Verdú. Podria tractar-se del llavors rector de la parròquia Mn. Joan Morlans, que va ser substituït al 1889 per Mn. Ramon Berenguer. La campana va ser col·locada al seu lloc de destí l'any 1888 i pesava uns 300 kg.¹⁹. Per les festes de la canonització del sant s'estengué entre la mainada un verset que feia referència a aquesta campana, que, segons sembla, era coneguda popularment com a Petra Maria Teresa.

*"Sortim tots pressurosos,
sortim tots al carrer,
sortim a donar gràcies
a Sant Pere Claver.*

La Petra Maria Teresa retumbant
a neng-neng, la nang-nang
lo Beato ja n'és Sant."

Tenim constància de la benedicció d'una altra campana: en aquest cas la que corresponia a la capella de les germanes Carmelites. Fou Josep Morgades, bisbe de Vic, que en una visita a Verdú, l'octubre de 1891, en va fer la benedicció. Mn. Ramon Berenguer ho narra

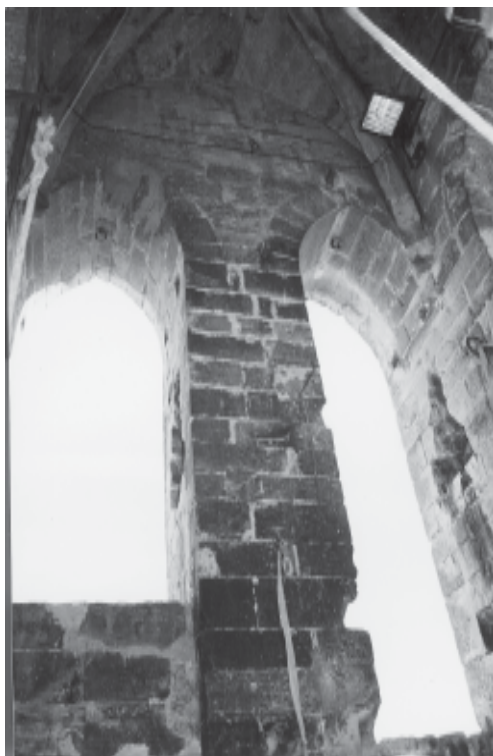

Fig. 5. Finestrals buits.

Al de la dreta hi havia la Clara al de l'esquerra hi ha signes d'haver-hi hagut una campana.

Fig. 6. Suport de fusta,
on s'incorporava el jou
de la campana Clara.

així: "Por la tarde del dieciseis de Octubre, el Sr. Obispo bendijo la campana de la capilla de la Sras. Hermanas, que con acompañamiento de música fue llevada a su lugar."²⁰. Aquesta campana que pesava uns 200 kg.²¹ devia estar situada en un altre campanar ja que l'actual porta inscrit l'any de 1914.

No hi ha dades exactes sobre les altres campanes, tot i així ens avindrem al que ens dona a conèixer Emili Capdevila. Diu que les campanes Major i Nenc-nenc eren les més antigues, la primera possiblement datava del s. XVII segons unes notes de l'Arxiu Parroquial de Verdú. En aquestes notes es fa referència a la construcció d'una campana quan el pare de sant Pere Claver era membre de l'ajuntament. Aquest historiador afegeix que la campana Major pesava uns 700 kg. i la Nenc-nenc uns 600kg. les dues campanes duïen unes llargues inscripcions en llatí. Referent a la campana anomenada Clara (Fig. 5 i 6) només ens diu que pesava aproximadament uns 1000 kg.²².

Amb la informació fins aquí obtinguda ens podem fer una idea de les campanes antigues de la vila. Ens falta encara descriure la resta de campanes: sabem que la campana dels Quarts que estava situada al capdamunt del campanar, pesava uns 80 kg. i la de Bateig que estava assentada damunt la portalada renaixentista que mira a la plaça del Bisbe Comelles, pesava uns 125 kg. Aquesta campana es tocava justament en els bateigs i havia repicat fins a primers de s. XX, l'únic que es conserva avui dia d'aquesta campana és el jou que encara està situat al seu indret (Fig. 7).

De la campana que corresponia a l'ermita de sant Miquel (Fig. 8) en sabem ben poca cosa només que pesava uns 50 kg.²³.

Malauradament no podem disposar de les inscripcions que duïen les campanes, llevat de la de Morts, l'Emili Capdevila ens diu textualment: "... les lletres d'un llatí tan vell, espesses, gens separades, i semicobertes de verdet propi del metall, però vaig decidir anotar correctament les lletres que eren gòtiques; i en acabat ja barem descifrar les paraules, o el sentit de la gran inscripció, que eren molt repetides, formant dos tombs al voltant de la campana"²⁴.

Sense tenir més dades sobre la fosa i la construcció de les campanes antigues ens hem de situar ja davant del trienni de la Guerra Civil, un espai de temps que, en el tema que estem tractant, marcarà un abans i un després. Mn. Josep Cases, sobre un retall de paper pautat va deixar constància del nom, la situació, la sonoritat i els acords que podien realitzar les campanes del campanar abans de la seva destrucció. Ho narra de la següent manera: "Les campanes que varen destruir els rojos ressaltaven amb el seu contrast d'un to major i un to menor. Les antigues campanes nostres estaven situades al Sur, la Grossa amb el to de mi b; al Nort la de morts amb to mi (natural) al Est hi havia la Clara amb el to de sol (natural) i al ponent hi havien les campanes Major i Nenc-Nenc amb els tons de Si-Do (naturals) respectivament" (Fig. 9). La campana anomenada Clara estava situada al finestral de la dreta tocant a la campana Grossa, l'altre finestral, el de l'esquerra restava buit. La tradició

oral assegura que, segons fonts de l'època, les campanes desaparegudes tenien molt bona sonoritat.

Amb un desig de destrucció i després de quatre dies de treballs buidant els campanars, el primer de març de 1938²⁵ es llençaren les campanes de dalt a baix del campanar, algunes es trencaren, d'altres no. Totes, però, foren carregades en camions per a dur-les a Barcelona amb la intenció de fondre-les per fer canons i material de bèl·lic, d'aquesta manera s'apropriaren de l'antic "dret de campana". De Verdú s'endugueren dotze campanes en total: les cinc del cos del campanar, la dels Quarts, la de Bateig i la que estava a la rectoria, totes elles pertanyien a la parròquia; a més requisaren també la campana de sant Miquel, la de sant Pere Claver, la de les germanes Carmelites i la de l'hospital²⁶.

Verdú es quedà sense campanes, cosa no gaire habitual ja que a la majoria de pobles en deixaren una o més per poder assenyalar les hores i avisar del perill en cas de bombardeig. Per aquest motiu a Tàrrrega en van deixar dues, la grossa anomenada La Bou que la baixaren al pla del campanar i la del l'església dels pares Escolapis. A d'altres pobles en van deixar una, a Cervera en canvi no en malmeteren cap²⁷. En veure la necessitat de tenir una campana a Verdú, els responsables del poble en van demanar una a Tàrrrega, la que corresponia a l'església dels pares Escolapis. Aquesta campana situada dalt del campanar de Verdú brandà intensament el dia 15 de gener de 1939, quan les tropes franquistes entraren a la vila i s'esquerdà el dia primer d'abril del

Fig. 7. Jou de la campana de Bateig damunt la portalada renaixentista.

mateix any mentre assenyalaria el final de la guerra. Posteriorment aquesta campana va ser tornada al seu lloc d'origen²⁸.

Un cop acabat el conflicte bèl·lic el diari *El Correo Catalán* del 15 de juliol de 1939 publicava una llarga i extensa llista de les inscripcions de les setanta dues campanes que havien restat il·leses després del conflicte i que estaven exposades al pati del Seminari Conciliar de Barcelona. Una de les campanes era de Verdú i es va poder recuperar sencera gràcies a les anotacions que n'havien fet, l'octubre de l'any 1932, l'Emili Capdevila, el Ramon Tous, conegut com Ramonet de la fustera i el Josep Maria Pont de cal Llorens del Riera²⁹.

Fig. 8. L'ermita de sant Miquel a primers de s. XX.

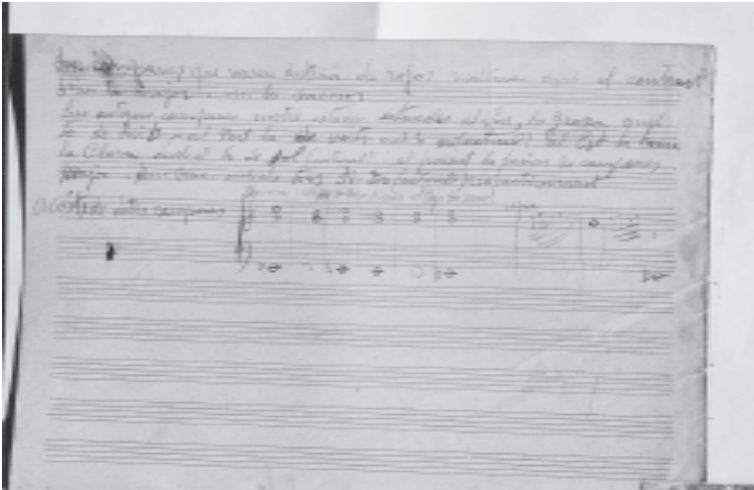
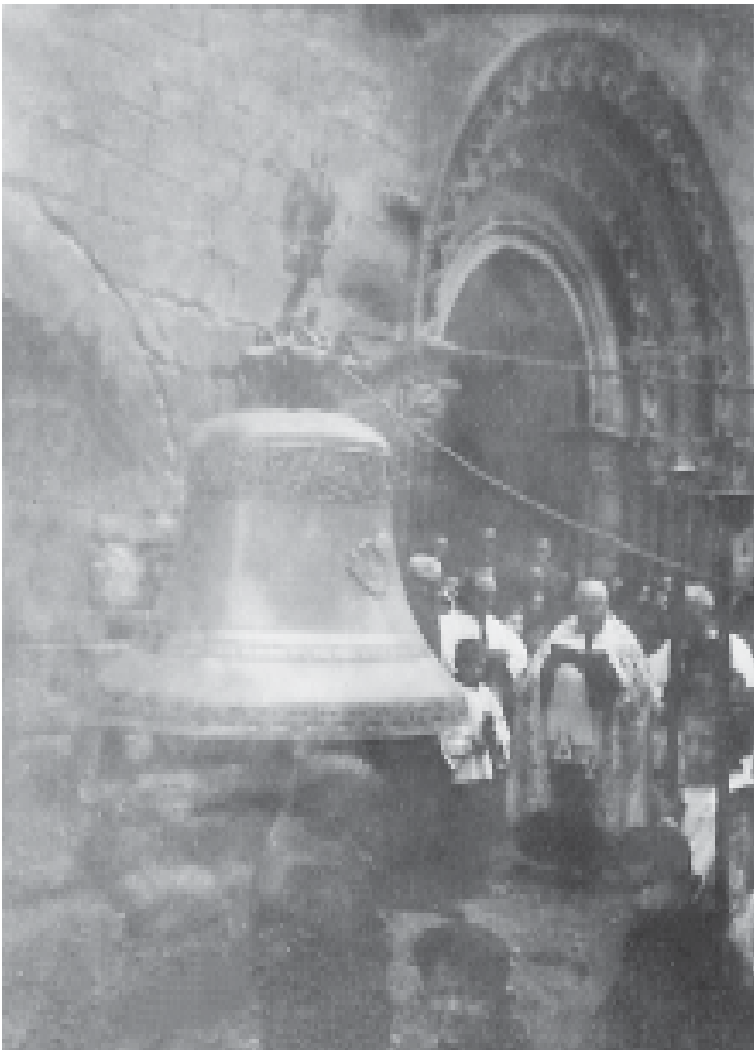

Fig. 9. Manuscrit de Mn. Cases on fa referència a les campanes destruïdes durant la Guerra Civil.

Una comissió de Verdú encapçalada pel rector Mn. Pere Solsona i composta per l'alcalde, Flavià Serret, el regidor, Josep Masana, acompanyats per Ramon Tous i Ramon Salisi es traslladaren a Barcelona a reclamar la campana i els lliuraren el doble del pes de les dotze campanes espoliades. El bronze es dugué a la casa Barbieri d'Olot, es contractaren tan sols sis campanes, i es va pagar tot el treball amb el metall sobrant. Primerament, la foneria

Fig. 10. Benedicció de la campana Grossa al març de 1940.

Barbieri va fer tres campanes que arribaren el 2 de març de 1940, aquestes eren la Grossa, amb una boca de 130 cm. de diàmetre i un pes de 1290 kg. sense comptar el capçal, la del Santuari de sant Pere Claver, amb un pes de 138 kg. i la de les germanes Carmelites que també sense capçal pesava 87 kg. Les altres tres campanes, la de Morts, amb una boca de 107 cm. i un pes de 800 Kg., la Nenc-nec, amb una boca de 92 cm. i un pes de 460 kg., i la Major, amb una obertura de 78 cm. i un pes de 240 kg., arribaren a Verdú a mitja tarda del 28 d'octubre del mateix any³⁰.

La benedicció des les noves campanes va ser tot un esdeveniment (Fig. 10) i foren instal·lades al seu lloc actual. La sonoritat d'aquestes campanes és plena i brillant i ofereix la possibilitat de fer un bon nombre de tocs i de combinacions melòdiques entre elles. L'afinació que els correspon és la de Do 3 per a la campana Grossa, coneguda popularment com a Flaviana, Fa 3 per a la de Morts, Sol 3 per a la Nenc-nenc i un Si b 3 per a la Major. Pel que fa a l'afinació de la campana de la Casa Santuari de sant Pere Claver correspon a un Mi 4 brillant i la del convent de les germanes Carmelites un Fa sostingut 5.

La inscripció de les actuals campanes de Verdú diu el següent:

A la Grossa (Fig. 11):

"MCMXL. SANCTE FLAVIANE, ORA PRO NOBIS. SANCTA MARIA, ORA PRO NOBIS. RDO. PEDRO SOLSONA, PARROCO. FLAVIAN SERRET, ALCALDE. TURULL, BOLEDA, MASANA, MATEU, PUIGGENER, CONCEJALES. MONTER, SECRETARIO."

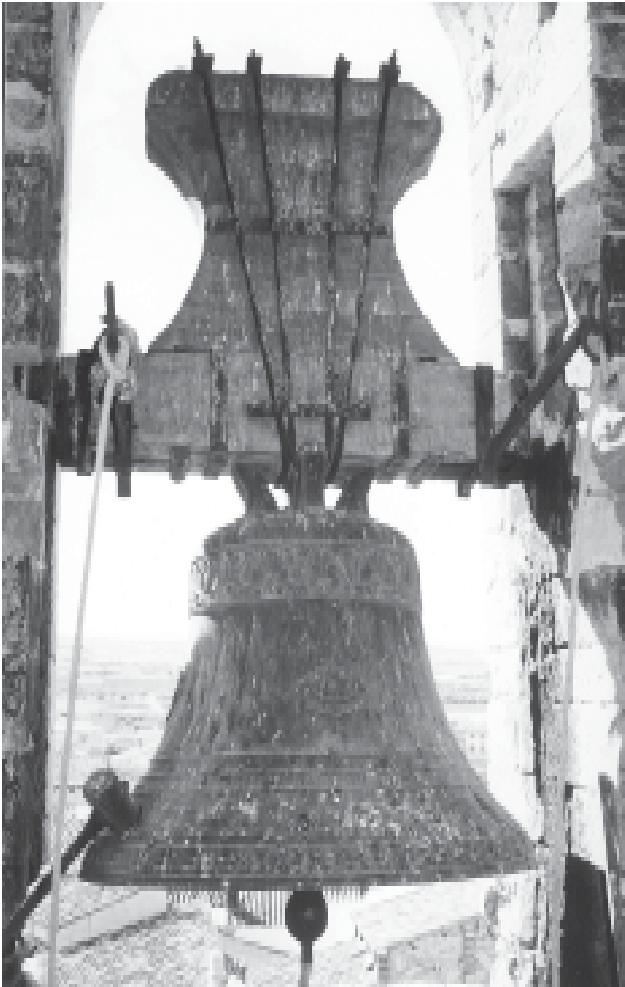
A la de Morts (Fig. 12):

"MCMXL. REGINA PACIS, ORA PRO NOBIS. RDO. PEDRO SOLSONA, PARROCO. ANTONIO ROCA JEFE DE F.E.T. Y DE LAS J.O.N.S."

FET (Falange Española Tradicionalista)
JONS (Juventudes Obreras Nacionales
Sindicalistas)

A la Nenc-nenc (Fig. 13):

"MCMXL. A FULGURE E TEMPESTATE LIBERANOS DOMINE."

RDO. PEDRO SOLSONA, PARROCO.
JOSE M. PONT, JUEZ”.

A la Major (Fig. 14):

“MCMXL. SANCTE JOANNES
BAPTISTA, ORA PRO NOBIS.
RDO. PEDRO SOLSONA, PARROCO.
RAMON SALISI,
DELEGADO C.N.S.”.

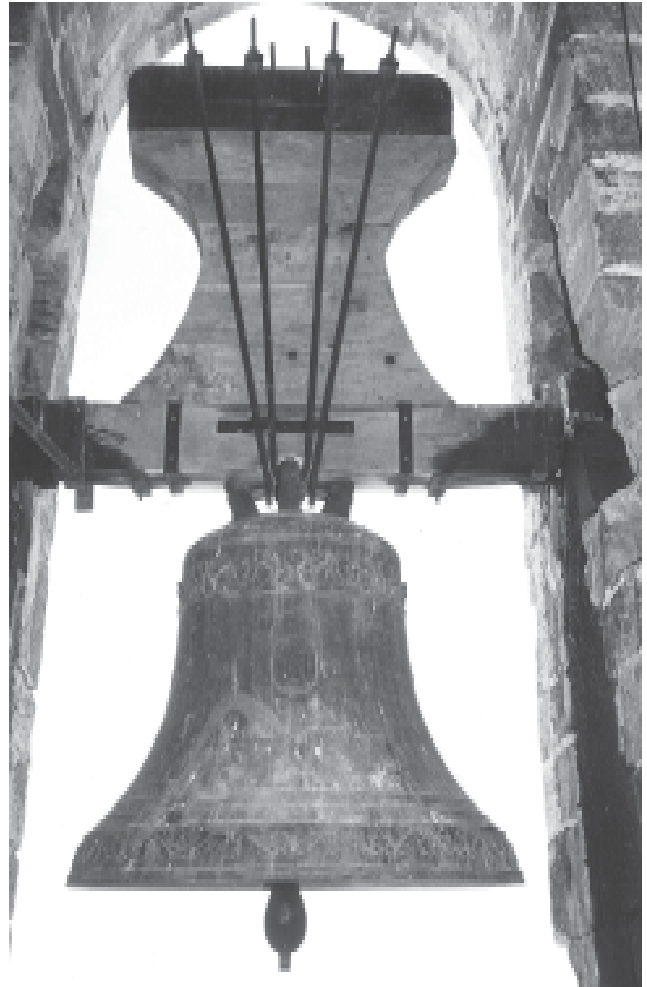
CNS
(Central Nacional Sindicalista)

A la del convent de les
germanes Carmelites (Fig.15):

“REGEM VIRGINE DOMINE: VENITE
ADOREMUS. MCMXL.
RDO. RAFEL TORRES.
FLAVIAN SERRET, ALCALDE “

A la del Santuari de sant Pere Claver (Fig. 16):

“PETRUM CLAVER CARITATE ET
PATIENTIA ROBORASTI.

MCMXL. RDO. JOSE CASES. FLAVIAN
SERRET, ALCALDE”

Totes aquestes campanes tenen adossat l'escut de la vila de Verdú i l'escut de l'àliga franquista. A més les quatre campanes del campanar tenen incrustada una creu amb diferent traç i ornamentació.

L'última campana instal·lada a Verdú fou la de l'ermita de sant Miquel que va ser fosa a la fundició Gimferrer de Reus. L'esfinx de l'arcàngel que du incorporada és obra del taller Castellana de Tàrraga. Aquesta campana fou beneïda el 29 de setembre de 1995, aprofitant la diada del sant, va ser apadrinada per l'alcaldeessa de Verdú Sra. Maria Eulàlia Solsona i el jutge de pau Sr. Francesc Huguet³¹. El so de la campana (Fig. 17) correspon a un Sol 4. La seva llegenda diu el següent:

“CONSELL COMARCAL DE L'URGELL
RESTAURACIÓ DE L'ERMITA DE SANT MIQUEL VERDÚ 29-9-91”

A finals de gener del 2001 les campanes del campanar van ser davallades del seu lloc per una empresa especialitzada (Fig. 18), se'ls in-

Fig. 11. La campana Grossa.

Fig. 12. La campana de Morts.

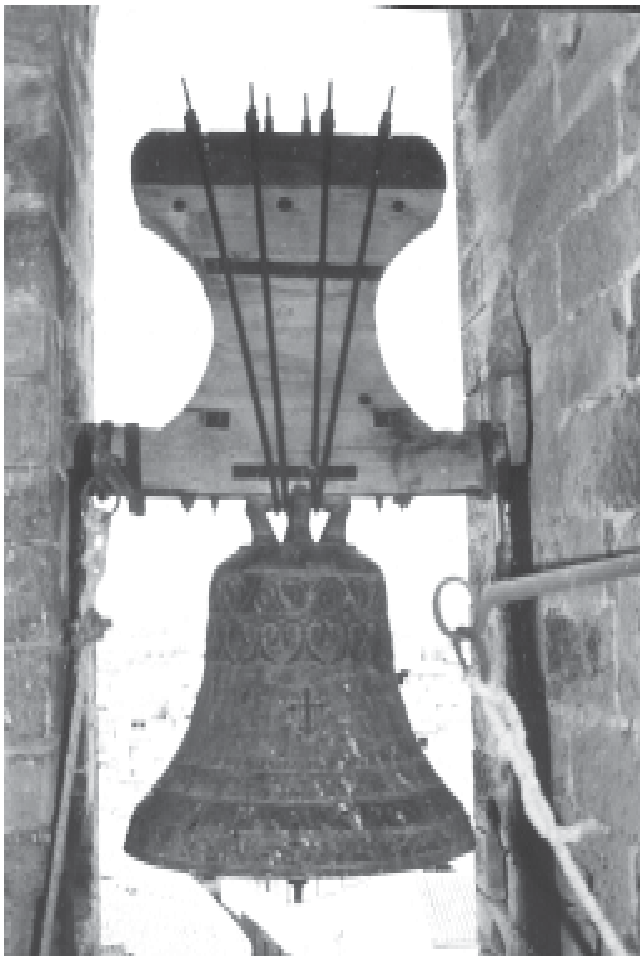

Fig. 13. La campana Nenc-nenc.

Fig. 14. La campana Major.

corporà un sistema de martells i s'electricificà el mecanisme per tal que poguessin tornar a sonar i fer sentir els tocs que durant tants anys havien interpretat. Aquest nou sistema, a més, demanava el canvi dels capçals per uns de més petits que s'adeqüessin al pes i al moviment de la campana, i també comportava el canvi del batall. Els nous capçals són de fusta de roure envellida i tractada amb agents protectors (Fig. 19).

Fins aquí hem exposat el que, de moment, sabem de la vida de les campanes. Cal esperar que amb la recerca i l'estudi vagin apareixent noves dades i així arribem a conèixer més a fons la història de les campanes.

ELS TOCS DE LES CAMPANES. DEL S. XIV A L'ACTUALITAT.

Ara ens resta parlar dels tocs que, sens dubte, han estat molts i diversos. Dels d'abans de la guerra pocs coneixements en tenim, sabem que la campana Major ventava cada dia tres cops per anunciar la missa conventual de les vuit del matí, un toc a dos quarts, l'altre a tres quarts i l'últim a les vuit, a més servia de senyal per entrar a les escoles. També era útil

als pagesos que es guiaven per anar a esmorzar i posar les *civaderes* als animals³². L'Emili Capdevila va publicar a la desapareguda revista local *L'Escut*, unes poesies referents a cadascuna de les antigues campanes, els seus versos feien esment a alguns tocs especials de cada campana: la Major convidava a la missa del matí³³, la Clara feia el toc d'Oració, també els tocs de Morts, assenyalava l'hora de l'Àngelus i el toc d'Alçar a Déu, en els manuscrits del citat historiador trobem que aquesta campana es podia sentir des de la ciutat de Cervera en els dies que bufava el vent serè; la campana Grossa també bandejava en els tocs de difunts i en els de festa, a més feia els tocs de Tempesta, de Foc i de Sometent, aquests dos últims des de l'Estudi Vell amb una sirga que anava fins a la campana³⁴; referent a la Nenc-nenc, l'autor del poema no en ressalta cap toc, només que repicava en festes senzilles³⁵; de la campana de Morts dóna a entendre que estava esquerdada i per aquest motiu no la feien sonar.

El toc de Sometent alguna vegada se l'havia anomenat com a tocar a "arrebato", és el toc que el dia 8 de juny de 1808 va servir per a congregar els homes de la vila per lluitar contra els francesos a la segona Batalla del Bruc³⁶.

Un altre toc que temps enllà es podia sentir a Verdú era el que feia la campana Grossa a les dotze de la nit del dia 26 d'abril. Aquest toc anunciava als nombrosos ramaders de bestiar de llana que ja tenien oberta l'entrada al terme i així podien accedir a la fira de bestiar oví que succeïa a la d'animals de peu rodó³⁷.

De les altres campanes, les més petites, l'Emili Capdevila també ens en fa alguna ressenya: la de Quarts, la de Bateig, la de les golfes de la rectoria, la del convent, la de l'hospital i la de sant Miquel, també tenen un poema dedicat, tot i que no n'esmenta cap particularitat. L'última de les campanes a les quals fa referència és la de les monges que sonava per avisar l'alumnat quan calia anar a l'escola, també congregava als feligresos per assistir a la missa que se celebrava a la seva capella³⁸.

Avui dia parlar dels tocs, d'aquells que coneixem, és situar-nos ja un cop passada la Guerra Civil. Tot i així, els noms dels tocs, no les sonoritats, i algunes tradicions provenen d'una vida secular.

La primera dada que trobem sobre els tocs fa referència a un que servia per convocar a re-

unió els membres de la universitat de la vila. En un document del 4 de desembre de 1363 es manifesta que els membres de la Universitat de Verdú es congregaren al temple parroquial a toc de campana i a la veu del nunci: "convocata universitate hominum loci de Verduno ad repicamentum simbali et voce preconia seu citatione". El mateix document és ratificat a Poblet el dia vint del mateix mes i l'abat del monestir també convocà els monjos a capítol amb el toc de campana: "Dei gracia abbas monasterii Populeti, convocavit generaliter omnes monachos dicti monasterii ad capitulum, per repicationem simbali ejusdem monasterii"³⁹.

El mateix toc el trobem descrit en el *Llibre de Consells* dels anys 1438-1441 on diu que el batlle, els jurats i els consellers de la vila eren convocats a reunió mitjançant la crida d'un corn, d'una trompeta o a *toc de pulsano* (batalle de campana) del *seny major* o del *seny menor*⁴⁰. En un document de 1503 referent a les despeses de la Confraria del Sant Esperit hi podem veure diverses notes que fan referència a la funció d'aquests tocs i al que cobrava el campaner. En la nota següent veiem que el campaner va cobrar quatre diners per tocar la campana i convocar els confreres a

Fig. 15. La campana del convent de les germanes Carmelites.

Fig. 16. La campana del santuari de sant Pere Claver.

Fig. 17. La campana de l'ermita de sant Miquel.

Fig. 18. Davallada de la campana Grossa per mecanitzar el sistema.

l'església: "Item. donam al mysage quatre dynes p la esquela"⁴⁰¹.

Els tocs de les campanes variaven segons la solemnitat i la funció, també variava el nombre de campanes que s'utilitzaven. Un document de l'any 1676 ens fa esment que en alçar Déu, en el moment de la consagració de la missa, feien un toc amb dues campanes⁴². Antigament era costum que els campaners festegessin la diada de la seva patrona, santa Bàrbara, i abans de sortir el sol ho celebraven amb tota la gamma de tocs que coneixien⁴³. També era tradició que en la festivitat de Tots Sants els campaners toquessin a morts cada quart d'hora, de les nou a les dotze de la nit, i entre toc i toc el campaner i els ajudants celebressin la castanyada dalt del campanar⁴⁴.

Tocar les campanes a hores ben matineres era una possibilitat que el campaner havia de tenir present, així ens ho descriu Mn. Ramon Berenguer quan fa esment de la celebració del Jubileu que el papa Pius X va ordenar celebrar el dia 8 de desembre de l'any 1904 amb motiu de l'aniversari de la "Definició Dogmàtica de la Concepció Immaculada de Maria", diu així: "Lo dia 7, al mig-

dia se donaren al vol totas las campanas. Al vespre se cantaren solemnes Completas. Lo dia 8, a las 4 de la matinada se tocaren totas las campanas pera que los devots anasen a reconciliarse per assistir a la Comunió General"⁴⁵.

A més del campaner hi havia una altra persona que diàriament tocava una campana, era el sereno, que de ben matí despertava els vilatans amb el toc d'Oració, i el repetia quan ja era de nit, segons consta en un document de 1899⁴⁶. Aquest mateix personatge i a una hora ben matinera anunciava als pagesos la possible previsió del temps mitjançant diverses batallades de la campana Grossa, ho duia a terme des de l'Estudi Vell on hi havia una sirga fermada al batall de l'esmentada campana. L'hora del toc variava segons l'època de l'any, als mesos de juny i juliol es feia a 2/4 de 3 de la matinada, cada mes variava mitja hora fins arribar al gener que es feia a 2/4 de 6, cal aclarir que aquestes hores corresponen a l'horari solar. A més, el toc del sereno tenia la utilitat de convocar, a la plaça de la Verdura, tots els jornalers mancats de feina com també els amos mancats de personal per treballar, aquest fet s'anomenava "anar a fer plaça"⁴⁷.

Els tocs amb més varietat eren els d'enterrament i es dividien en: toc d'enterrament General, quan es tractava d'una personalitat influent, d'un alcalde, d'un rector o d'una persona adinerada; els tocs de Doble de Primera, Doble o Prim depenien sempre de la paga, fins i tot el campaner podia arribar a ser generós i no cobrar res, aleshores feia el toc anomenat de l'Amor de Déu. Aquest terme era utilitzat també a l'hora de tenir en compte els drets d'enterrament per part de la comunitat de preveres. Un exemple el podem trobar el dia 11 d'abril de 1657 quan va ser enterrat el campaner Blai Faurí, que morí a l'Hospital de Verdú, s'esmenta així: "...a l'enterrament y assistiren a Amore Dei, no feu testamen per que no tenia"⁴⁸. El toc destinat al sepeli dels albats o infants que, paradoxalment, tenia un so més aviat alegre depenia també de la paga i es podia dividir en Doble o Prim⁴⁹. També sobre els enterraments hi havia els tocs de Cos present, el de Sepultura, el de Novena i el d'Aniversari⁵⁰. Encara actualment en els tocs de morts s'anuncia si el difunt és un home o una dona, si després dels tres acords introductoris es fan sentir tres batallades és home i si són dues és dona.

Quan hi havia algun moribund i se li administrava el sagrament de l'extremunció es comu-

nicava a tots els vilatans amb un toc destinat exclusivament a aquesta situació. Fer sonar les campanes per aquest motiu va arribar a un punt que va deixar de ser habitual ja que la persona extremunciada, de vegades, no estava tan disposada a passar a millor vida i es refeia el seu estat de salut, o, en el pitjor dels casos, havien d'extremunciar-la d'altres cops quan estigués més a prop del seu traspàs. Un cas com aquest li va succeir, el novembre de 1681, a Magina Sambola, la van extremunciar tres vegades i en la seva partida de defunció consta expressament que només van tocar la primera vegada d'aplicar-li el sagrament, els altres dos cops s'abstingueren de fer-ho⁵¹.

Situacions més o menys còmiques també n'han succeït, és el que va passar el 14 de desembre de 1801, era el moment de fer l'enterrament de Bonaventura Busquet i en lloc de tocar per aquest motiu, el campaner va fer sentir el toc que s'utilitzava per congregar els regidors de la vila, un toc que es feia amb la campana de les Hores. Així, doncs, els representants locals van presentar-se a l'enterrament i no la Comunitat de Preveres que es va fer la desentesa, aquest fet va arribar a mans del bisbe que va decretar que es toqués com s'havia d'haver fet en el seu moment i que

Fig. 19. La campana Grossa.

Fig. 20. La campana Grossa ventada en una festa major.

no es duqués a terme el funeral de novena i cap d'any com s'acostumava⁵².

Altres tocs eren els de Novena que es feia nou dies abans de la festa de sant Pere Claver, el del Septenari que es tocava els set dies abans de la festa de la Puríssima, el de Tèrcia que convocava a l'oració d'aquesta hora canònica abans de la missa major del diumenge, el de Rosari que anunciava l'oració i el de Completes que convocava dita celebració. Els tocs de *Repicó* precedien els tocs normals de la missa major dominical o de festivitats importants, eren dos: el *Repicó* petit, i el *Repicó* de festa grossa que també servia com a *Repicó* de les processons i s'acostumava a fer en les processons de festivitats importants. De vegades també es feia una petita introducció molt curta a l'estil de *Repicó*. Altres tocs amb força importància pel moment en què s'interpretaven eren el toc de Glòria i el de Baixar el St. Crist, el primer es feia en a missa nocturna de les festivitats de Nadal i Pasqua i, el segon, s'interpretava el 29 de gener quan baixaven la talla del St. Crist que tanta devoció ha tingut sempre a Verdú. Aquests tocs esdevenien solemnes i es feien voleiant totes les campanes. També voleiaven totes les campanes els dies dels patrons de la parròquia i de la diada de Corpus (Fig. 20). Un dia de la setmana de la Mare de Déu dels Dolors es feia un toc característic i de singular bellesa, era el toc de Congregants. El toc de la Sabatina n'era un altre de molt particular, estava basat en l'inici de la melodia de l'*Ave Maria de Lourdes* i convocava els fidels a la pregària del dissabte al vespre. El toc de Combregar anunciava la missa matinerà, i un toc, amb cert regust marcial, era el toc d'Atenció.

El toc d'Oració o de l'Angelus era un altre de ben particular amb alguna variant i sempre s'interpretava a les 12 del migdia. El més solemne era el toc d'Oració de festa grossa i es feia per Nadal, la Puríssima, Corpus i per les dues festes majors, cal esmentar que antigament les festes majors eren per sant Flavià i per la Mare de Déu d'agost. La resta de dies el toc consistia en tres batallades espaiades. El toc del Mes de maig convocava els fidels a la celebració mariana de les sis del matí.

D'un caire més civil i amb una funció molt clara eren el toc de cridar el Sometent, el d'anunci de Foc, el d'avís de Tempesta i d'altres que malauradament s'han perdut per sempre, tant el seu so com el nom que els identificava.

Un tret característic que solemnitzava les festivitats importants era posar "a seure" la campana Grossa (Fig. 21). Consistia a deixar la campana en posició invertida, és a dir amb el capçal cap a terra i la campana mirant enlaire,

es mantenia en aquesta posició des del toc de la vigília fins al de l'endemà al matí a la missa o a la processó. La campana de Morts també es posava "a seure" però només entre toc i toc del tres que anunciaven la missa major. Les vigílies de festes importants es feien repicons i tocs al migdia i al vespre que anunciaven la rellevància de la diada, entre els tocs de migdia i vespre també es deixaven "a seure" les dues campanes. Per anunciar la festa del diumenge es feien tocs el dissabte al migdia i al vespre, però no sonaven totes les campanes sinó només les dues més petites, la Nenc-nenc i la Major.

També ha estat un costum acabar els tocs que convocaven celebracions religioses amb tres batallades sobre la campana de Morts. Aquests tocs es feien des del fons de l'església mitjançant una sirga unida a la campana i s'anomenaven "les tres".

Molts dels tocs que posteriorment descriurem es feien amb les campanes de Morts i Nenc-nenc. La raó és que eren les dues campanes que estaven lliures ja que la campana Grossa estava connectada al martell de les hores i la campana Major ho estava al martell dels quarts, a més la Grossa també estava unida a la sirga que anava fins a l'Estudi Vell. Els tocs que es duen a terme en les celebracions litúrgiques es feien amb la campana de Morts, la raó és que al capdavant de l'església hi havia una sirga fermada a la campana, així, doncs, qui duia a terme els tocs sabia en quin moment de la celebració calia fer-los.

Referent a la transcripció gràfica dels tocs d'abans de la destrucció de les campanes ens resta molt poca cosa, Mn. Josep Cases a més d'escriure en un pentagrama els acords que feien les campanes, també va deixar constància d'un repicó.

Aquest repicó s'interpretava amb successions ràpides de les campanes Major i Nenc-nenc aturant el toc sobre una batallada llarga de la campana Clara, després altra vegada les batallades ràpides amb les mateixes campanes i s'acabava amb una batallada llarga sobre la campana Grossa.

Per sort aquest mossèn es mostra més extens en la transcripció d'alguns tocs de les campanes actuals, ens escriu la música d'un toc que diu que pot servir per Congregants, un d'Atenció, un d'Albats i dos Repicons (Fig. 22).

El nombre de tocs i repicons que es realitzaven a Verdú amb les campanes d'avui dia és bastant nombrós i els hem classificat segons la funció, la destinació i l'ús. En la descripció dels tocs esmentem els tocs que pertanyien al

**Fig. 21. La campana
Grossa posada
"a seure".**

manuscrit de Mn. Josep Cases, la resta de tocs estan extrets del record de fills de campaners i de d'altres persones consultades.

Els tocs números 3, 4, 5, 8, 25, 26, 28 i 30 estan extrets de la gravació magnetofònica d'un concert de tocs realitzats per Josep Pont i Solsona, fill de campaner, el dia 17 d'agost de 1986 amb motiu de la celebració del IV Centenari de la Consagració de l'Església Parroquial de Verdú (Fig. 23).

Els tocs els hem dividit en el següents apartats:

1. De caràcter introductor
2. Avis d'actes litúrgics
3. Fets puntuals dins dels actes litúrgics

4. Convocatòria de celebració religiosa
5. Recordatori d'oracions diàries
6. Recordatori d'actes setmanals
7. Defuncions i recordatoris de difunts
8. De caràcter civil
9. De funció horària

1. De caràcter introductor

- **Repicó Solemne** (segons la partitura de Mn. Josep Cases). Es fa amb les campanes de Morts, Nenc-nenc i Major.

És a base de notes més llargues del que s'acostuma a fer en els repicons, esdevé molt melòdic.

- **Repicó** (segons la partitura de Mn. Josep Cases). S'interpreta amb les quatre campanes i com l'anterior també és molt melòdic.

- **Repicó Petit.** Es feia amb successions ràpides de les campanes Nenc-nenc i Major i s'acabava amb una disminució gradual del so. Després vindria el toc corresponent a la festivitat.

- **Repicó de Festa Grossa.** Es feia percutint ràpidament i successivament la campana Nenc-nenc i reduint la velocitat dels cops. El mateix procés es feia amb la campana Major, el repicó acabava sobre aquesta campana, després s'interpreta el toc corresponent.

- **Repicó com a petita introducció a un toc.** Interpretat amb batallades ràpides sobre la campana Nenc-nenc i després sobre la campana Major.

- **Toc d'Atenció** (segons partitura de Mn. Josep Cases). Aquest és un toc molt marcial que potser tenia una funció més de repicó que no pas de toc. Es feia amb les campanes de Morts, la Major i la Grossa.

2. Avís d'actes litúrgics

- **Toc de Congregants** (segons la partitura de Mn. Josep Cases). Aquest toc està basat sobre el tema de l'inici de l'*Ave Maria de Lourdes* i s'interpreta amb les quatre campanes. No és segur que aquest toc tingués la funció que li pretenem, Mn. Josep Cases diu que: "podria servir pels tocs de Mare de Déu com per exemple el de Congregants".

- **Toc de Congregants.** És un toc que es sentia la setmana de la Mare de Déu dels Dolors i congregava els infants a l'església. Aquest toc també s'interpreta sobre les quatre campanes i es podia repetir una dotzena de vegades.

- **Toc de Tèrcia.** S'interpreta per a convocar a aquesta oració del matí abans de la missa major del diumenge.

- **Toc de Rosari.** S'anunciava amb un nombre indeterminat de batallades mitjançant la campana de Morts. Cap al final de l'últim toc hi havia un increment de la velocitat del toc.

- **Toc de Septenari.** S'interpreta els set dies abans de les festes de la Puríssima i de la Mare de Déu dels Dolors. Es feia un sol toc ventant la campana Nenc-nenc que convocava a la missa de les sis del matí.

- **Toc de Novena.** S'interpreta els nou dies abans de la festivitat de sant Pere Claver. Es

feia al vespre i convocava a la missa que es feia a l'església parroquial amb motiu de les festes del sant. Es ventava la campana Nenc-nenc.

- **Toc del Mes de Maig.** Es ventava a les sis del matí la campana Nenc-nenc.

3. Fets puntuals dins dels actes litúrgics

- **Toc de Sermó.** Per les festes majors després del cant del Glòria i fins arribar al moment del sermó, es percutia a batallades molt suaus la campana de Morts.

- **Toc d'Alçar a Déu.** Els dies de festa important en el moment de la consagració es feia aquest toc a batallades amb la campana de Morts.

- **Toc de Glòria.** Es ventaven totes les campanes en el moment d'Alçar a Déu per Nadal i per Pasqua.

- **Toc de Combregar.** Es tocava lentament, de dues en dues batallades espaiades, la campana de Morts des del fons de l'església, amb una corda, mentre durava la comunió. Cap al final s'anava accelerant l'interval dels tocs.

- **Toc de Baixar el St. Crist.** Es ventaven totes les campanes en el moment del trasllat del St. Crist des del seu cambril fins a l'altar major en el dia de la seva festivitat.

- **Toc de les Processons.** Es tocaven totes les campanes mentre durava la processó, abans, però, es feia sentir un repicó.

4. Convocatòria de celebració religiosa

- **Toc de Missa de Diumenge.** Es ventaven les campanes Nenc-nenc i Major. El mateix toc es feia la vigília al vespre.

- **Toc de Missa de Festa Grossa.** Es ventaven les quatre campanes. A la vigília es feia el mateix toc al migdia i al vespre.

- **Toc de Missa Vespertina.** És un toc que avui dia s'utilitza per anunciar la missa del dissabte al vespre. Es percudeixen la campana de Morts a batallades.

- **Toc de Completes.** Era un toc molt solemne que consistia en un repicó i l'última batallada es feia coincidir amb la primera batallada de la campana Grossa que estava "a seure" i després es ventaven totes les campanes. Aquest toc es feia dos cops.

5. Recordatori d'oracions diàries

- **Toc de l'Àngelus o d'Oració.** Es tocaven tres batallades espaiades amb la campana de Morts.

- **Toc d'Oració (antic).** El feia el sereno en aquest cas al matí i al vespre, és un toc que s'esmenta en un document de l'any 1899. Se suposa que també tocava la campana Grossa a batallades des de l'Estudi Vell. Malauradament no sabem de quantes batallades es componia. Aquest toc no s'interpretava amb la campana Grossa actual però tot i així hem cregut interessant d'incloure'l.

- **Toc d'Oració de Festa Grossa.** Es compon de dotze batallades successives amb la Nenc-nenc seguides de tres cops més espaiats de la de Morts, i després altres tres cops amb la campana Grossa, el toc s'acabava ventant les quatre campanes.

6. Recordatori d'actes setmanals

- **Toc de Sabatina.** És una versió diferent del toc número 7. La durada podia ser d'unes sis o set repeticions del tema, depenia de la voluntat del campaner i es tocava el dissabte al vespre.

7. Defuncions i recordatori de difunts

- **Toc d'Albats** (segons la partitura de Mn. Cases). És un toc molt melòdic interpretat amb les campanes de Morts, Nenc-nenc i Major, mentre i a intervals mesurats la campana Grossa va fent batallades.

- **Toc d'Albats.** S'interpreta de forma ritmada sobre les quatre campanes i acaba amb tres acords espaiats també sobre les quatre campanes. El toc es podia repetir una vintena de vegades.

- **Toc d'Enterrament General.** Es feien tres cops introductoris amb les campanes Grossa i Nenc-nenc i s'assenyalava si el difunt era home o dona. Aquesta última campana anunciava si era home o dona, tres batallades per a l'home i dues per a la dona, i després es ventaven totes les campanes. El toc s'acabava amb tres batallades donades simultàniament a les campanes Grossa i de Morts.

- **Toc d'Enterrament Doble de Primera.** Primer es ventava la campana Nenc-nenc, després els tres cops introductoris que assenyalaven el sexe del difunt i seguidament es ventaven la campana de Morts i la Major, la campana Grossa i la Nenc-nenc es percuïen al-

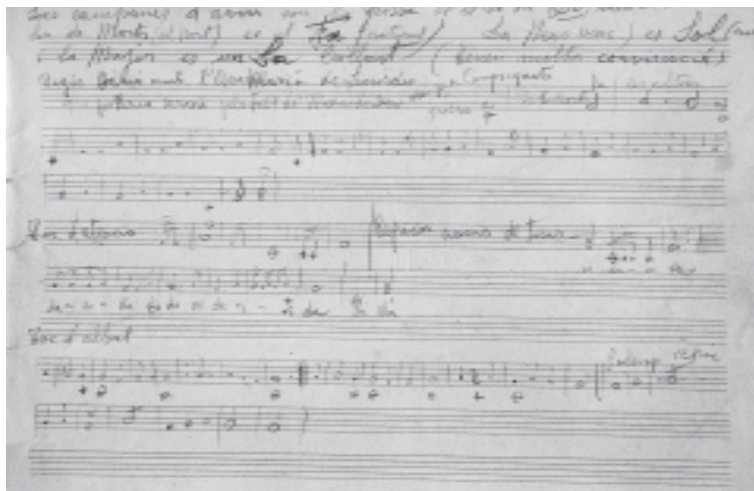

Fig. 22. Manuscrit de Mn. Cases
on fa referència a les campanes d'avui i alguns dels tocs que es poden fer.

hora, a intervals no mesurats. El toc s'acabava amb tres batallades donades simultàniament a les campanes Grossa i de Morts.

- **Toc d'Enterrament Doble.** Es comença el toc amb les batallades espaiades, s'assenyalava el sexe del difunt i després es ventaven la de Morts i la Major i es percuïen a intervals irregulars les altres dues campanes juntes. El toc s'acabava amb tres batallades donades simultàniament a les campanes Grossa i de Morts. Aquest és el toc que s'utilitza avui dia per als enterraments.

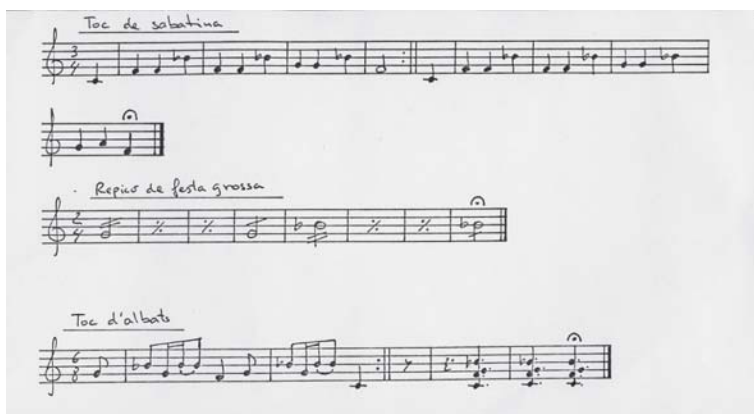
- **Toc d'Enterrament Prim.** Es començava el toc amb el senyal de la campana Grossa i la campana Major, s'assenyalava el sexe del difunt i després només es ventava la campana de Morts sola percuïent a intervals no mesurats la Grossa i la Nenc-nenc. El toc s'acabava amb tres batallades donades simultàniament a les campanes Grossa i de Morts.

- **Toc d'Aniversari de Difunts.** Es feien tres tocs ventant la campana Nenc-nenc.

8. De caràcter civil

- **Toc de Foc.** Es feia un seguit indeterminat de batallades ràpides amb la campana Gros-

Fig. 23. Partitura de Toc d'Albats, de Sabatina i Repicó de Festa Grossa.

sa, després venia una breu pausa per tornar a reprendre les batallades. Depenent de la magnitud del foc la velocitat de les batallades era major.

- **Tocs del Sereno.** Es podia fer tres tocs depenent de la previsible climatologia de l'endemà:

1r. Si es preveia bon temps per treballar es feien quinze tocs de dues batallades cadascun seguides de quinze batallades més, entre totes quaranta-cinc.

2n. Si hi havia la boira plana o plovisquejava el toc era entre vuit i deu batallades dobles.

3r. Si es donava el cas que nevés el toc era de cinc batallades dobles.

- **Toc de Sometent.** Es feia igual que el de foc, però amb les batallades més lentes. No hi havia un nombre determinat de batallades i es tocava des de l'Estudi Vell amb la sirga unida a la campana grossa.

9. De funció horària

- **Toc de Quarts i d'Hores.** Els quarts es feien amb una percussió sobre la campana Major amb un martell connectat al rellotge i les hores les feia sonar la campana Grossa amb el mateix mecanisme.

- **Toc de Quarts i d'Hores (actual).** Els quarts es fan amb una percussió sobre la campana Major seguida d'una altra sobre la Nenc-nenc i les hores sobre la campana Grossa. El sistema de percussió segueix essent el mateix que l'anterior.

ELS CAMPANERS. DEL S. XVI A L'ACTUALITAT

No seria excusable parlar de les campanes i no fer referència als campaners, aquells homes que amb la seva dedicació, habilitat i, sens dubte, la seva musicalitat les han fet sonar, amb més o menys destresa, des de l'antiguitat fins al dia d'avui.

És evident que la història dels campaners comença en el moment en què apareixen les primeres campanes. Una de les primeres dades que trobem a Verdú sobre els campaners fa referència a la paga de 47 lliures que reberen l'any 1502 dos campaners vinguts de Mas de Bondia⁵³. L'any 1595 el campaner cobrava 2 sous per tocar la novena i cap d'any d'un enterrament⁵⁴ i el 1636 per tocar a enterrament

cobrava 1 sou⁵⁵. L'any 1667 el campaner va cobrar 1 lliura i 7 sous per tocar a l'aniversari del dia de les ànimes, durant els tres anys següents el mateix campaner va cobrar 1 lliura i 10 sous. L'any 1668 va cobrar 2 lliures i 5 sous per tocar a la celebració de matines i laudes⁵⁶.

Una part de la feina del campaner consistia a complir les obligacions que li imposaven els ciutadans que veien amb una certa imminència el seu trasllat a l'altre món. Un exemple d'aquestes obligacions el trobem en una demanda de Teresa Solé, datada el dia 3 d'octubre de 1688, que diu que quan es mori vol que es compleixi, entre altres coses, el següent: "que lo endema de la novena se li digui un Aniversari General en lo altar de St. Flavia que toquen les campanes a par de vespre i mati y que es dono de caritat p dit aniversari trenta sous dich 3 ll y un sou per lo campane una vegada tansolament"⁵⁷.

El campaner també prestava els seus serveis a les confraries eclesiàstiques i els capitans de la confraria li pagaven per tocar les campanes en les festivitats i per fer tocs en les misses dedicades als cofrades que havien mort durant l'any. El campaner també convocava al cofrades al Capítol i ho feia, tal com hem vist abans, en el cas de la Universitat, mitjançant un toc. Algunes vegades el nunci, mot que podem traduir com a pregoner, era qui feia el toc amb la campana, així va ser l'any 1742 segons s'esmenta en el llibre de la Confraria del Sant Esperit: "Item. han pagat tres sous so es dos sous al campaner per los quatre senyals ha fet en los funerals dels quatre cofrades difunts, y un sou al Nunci per dos vegades de cridar los cofrades ab sa campana"⁵⁸.

Quan en aquesta època es fa la relació de les despeses de la sagristia, el pagament del campaner sempre s'associa a les despeses de la compra de material de neteja, com ara les escombres, ja que el campaner era l'encarregat d'escombrar l'església, també feia de sagristà i algunes vegades fins i tot de manxador de l'orgue. Algun cop els campaners eren els mateixos preveres i una de les funcions que els pertocava era la d'obrir el vas de l'església on havien de col·locar el difunt, un cas d'aquests és el de Vidal que el setembre de 1601 va cobrar per aquesta tasca 5 sous⁵⁹. També podem trobar el sou del campaner sumat al de la compra d'un canti. Entre els anys 1837 i 1846 el preu del campaner i les escombres era de 8 lliures i alguns sous que anaven variant entre 12 i 15. A partir de 1849 i fins a 1853 la seva condició laboral va variar una mica, ja no se'l relacionava tant amb l'escombra i per tocar exclusivament els dies festius cobrava 8 lliures. L'any 1854 cobrava 8 rals per tocar a les dues festes de la Confraria del Ro-

ser i al 1884 per la mateixa tasca rebia 4,50 pessetes⁶⁰.

Algunes de les dades cronològiques que hem trobat referent al noms de campaners comencen a partir de 1559. Com es podrà veure en el llistat següent als enterraments, els campaners, sovint, acostumaven a tocar per parelles:

1559 Vidal i Morell
1600 Lluís Claver i Estel
1601 Morell i Vidal, Lluís Claver
1604 Vidal i Mateu Corberó, Salvana
1610 Lluís i Verdú
1611 Lluís i Verdú
1614 Lluís i Joan Minguella
1618 Joan Minguella

Els campaners que fins aquí acabem de citar eren tots de la comunitat de preveres.

1623 Guerau i Blasi
1626 Joan i Antoni Minguella⁶¹
1636 Blasi Fauri i Gris
1637 Gabriel Fornis i Gris
1639 Perejoan Altisent i Gris, Josep Morera
1640 Segarra i Perejoan Altisent
1641 Perejoan Altisent i Segarra
1642 Content i Gaspar Pedrissa, Joans
1643 Content i Gaspar Pedrissa, Joan Rialp, Content, Porta, Torner, Marc Corberó
1644 Torner i Content, Francesc Farré
1645 Rialp, Porta
1646 Porta i Rialp
1648 Esqué
1668 Joan Rialp, Josep Morera
1670 Roc Rialp
1672 Josep Morera
1679 Albert Mora
1728 Francesc Alexandri, anomenat "lo Pinedo"⁶²

Alguns d'aquests campaners els trobem que signen com a testimonis en diverses contractes, unes vegades ho fan com a escolans, d'altres com a campaners i alguna vegada com a "cimbalistes".

L'any 1740 encara trobem a Francesc Alexandri com a campaner⁶³. L'any 1750 tocà el torn a Francesc Tarrés que ho va ser fins al 3 de gener de 1770, data en què l'ajuntament de la vila llogà a Josep Gener de cal Teixidor com a rellotger i campaner⁶⁴. Aquest va ser substituït pel seu fill Bartomeu Gener, ja que l'any 1816 apareix el seu nom en les despeses de la Confraria del Sant Esperit⁶⁵. El 1887 es troba de campaner i sagristà Anton Gener i Corbella, fou l'últim, com podem comprovar, d'una di-

(Portada)
**Campanar de
santa Maria de Verdú.**

nastia de campaners descendents de "cal Trenca" que s'encetà amb l'abans esmentat Josep Gener⁶⁶. Quan Mn. Ramon Berenguer va ser nomenat rector de la parròquia de Verdú, el 15 de setembre de 1889, va trobar com a campaner a Francesc Sambola i Gener, que a més feia les funcions de sagristà i escolà major. Així ens ho descriu el mossèn en un manuscrit fent referència als drets de cobrament del campaner.

"Drets del Campané"

"Lo actual Campané, Sacristá i escolá major, Francisco Sambola y Gener, es home mol diligent y servidor; axo no obstant, servintse de las circunstancias de morir lo Rectó o de canviar algun Economo, poch á poch, anat augmentant los seus drets, y desprenentse de algunas obligaciones: Aixís se dedueix dels recibos de las cofrarias, del Culto y del seu antecesor. La falta de recursos ha obligat á tornar alguns drets al seu primitiu estat, y tambe de fer algunas funciones, tocant solsament á batalladas.

<i>Per un enterro general ab candelas, posar lo i portar la creu fins al cementiri</i>	37	Rals	2	marav.
<i>Enterro doble, donar candelas y anar al cementiri</i>	35	"	2	"
<i>Enterro doble sens candelas ni anar al cementiri</i>	25	"	2	"
<i>Enterro doble donant candelas sens anal cementiri</i>	29	"	2	"
<i>Enterro y funeral prim ab candelas</i>	13	"	2	"
<i>Enterro y funeral prim sens candelas</i>	9		2	"
<i>Enterro y una misa ab candelas, sia doble sia prim</i>	6			
<i>Albat doble</i>	5			
<i>Albat prim, que cuida ell mateix de cobrarlo</i>	3			
<i>Tocar altre dia per celebrar i cantar la misa de algun albat</i>	2			
<i>Aniversari general</i>	6			
<i>Aniversari doble</i>	4			
<i>Aniversari prim</i>	2			
<i>Senyalar una festa de sant sens vespras y enramar lo altar</i>	9			
<i>Senyalar idem ab vespras, idem</i>	14			
<i>Senyalar idem ab vespras, enramar i professó</i>	20			
<i>Per senyalar en las festas de cofrarias pobres, se ha convigut donarli</i>	8			
		Parroquia		
<i>Per obrir i tancar la iglesia, tocs parroquials, arreglar la llantia, provehir de aigua la sacristia y las picas y fer de sacristá</i>				
<i>Per escombrar cada semana la iglesia</i>	88			
<i>Per fer las Ostias se li donen todas las oferinas, valoradas á</i>	80	Rs		
<i>Per tocar en los tocs diumenges y la festa de la Minerva</i>				
<i>Per lo mol que treballa á favor de la parroqui se li dona poch; mes aixó ja ho te recompensat en los demes drets⁶⁷.</i>				

Vers l'any 1928 va començar a fer de campaner Ramon Tous Teixidor, també anomenat Ramonet de la Fustera. En esclatar la guerra es va paralitzar la seva activitat i la de les campanes. Ja hem esmentat les importants anotacions que el Ramon Tous va dur a terme amb l'Emili Capdevila i el Josep Maria Pont l'any 1932, fet que va servir per a la recuperació de les campanes. Un cop acabat el conflicte bèl·lic es feu càrrec de les campanes i dels tocs en Josep Verdaguer i Mir, conegut amb el renom de "Pachicha" que fou campaner fins al 1945, any en què va absentar-se de Verdú ⁶⁸.

El Josep Pont Turull de cal Tou va ser un altre campaner. La seva faceta musical la continuava per afeció a l'orquestra Gabarrons on tocava la trompeta. Els seus fills van adquirir d'ell l'estima per les campanes i així ho han anat demostrant sempre. És gràcies al fill gran, Josep Pont Solsona, que el 17 d'agost de l'any 1986 es van poder recordar de nou alguns dels tocs que el seu pare els havia ensenyat, i ens va oferir la possibilitat de deixar-ne constància en una grabació. L'any 1958, a causa

de la prematura mort de Josep Pont Turull, passà a fer de campaner Josep Guixar i Pellicer conegut com el Pep de Xenc, que també, com el seu antecessor, va ser ajudat pel seu fill Josep ⁶⁹.

A la mort de l'últim dels campaners passaren a realitzar aquesta tasca Josep Coll de cal Cassusset i Josep Llobet de cal Marroses que havien estat ajudants de campaner. Posteriorment també ho va ser en Jaume Ortiz que es centrà exclusivament en tocar a enterraments, assenyalar les vigílies de festivitats i tocar a missa major ⁷⁰. En Francisco Gutiérrez ha estat l'últim campaner i ha anat tocant les campanes de la mateixa manera que el seu antecessor fins que s'ha vist impedit per a dur a terme aquesta tasca.

Fins aquí aquest treball de recerca històrica de les campanes, dels tocs i dels campaners de Verdú, esperem que hagi servit per enriquir el passat musical i etno-musicològic de la vila. És evident, i ja ho hem esmentat, que no es pot donar per acabat, ja que sempre poden

sortir a la llum nous coneixements que amplien el que ara ja sabem. Referent a les dades històriques és ben segur que n'aniran apareixent més als arxius i als documents diversos

que existeixen, però pel que fa als tocs ja és més difícil, perquè només, i en tot cas, podríem trobar referències ben amagades en la memòria d'algunes persones més grans.

ANNEX

Gràcies al seu valor testimonial creiem adequat reproduir les poesies que Emili Capdevila va dedicar al campanar i a les antigues campanes de Verdú. Aquests poemes van ser publicats als números 26, 27, 29 i 34 corresponents als mesos de febrer, març, maig i octubre de 1974 a la desapareguda revista local *L'Escut*.

Ai Campanar

Es la més trista de les històries
que a un hom farà recordar
i present en nostres memòries,
la pèrdua de les campanes
de nostre bell campanar.

Quatre dies per treure les campanes;
del dijous, al diumenge sens parar,
ni mirant si era festa, tot debades;
els malls piquen talment crespes onades
despullant el campanar.

I per un ull encarat cap a ponent
veu com ses filles el deixen amb dolor;
veient com passa, de tempesta el vent,
tan brau gegant resta allí impotent
quedant sol en sa tristor.

Com un pare amorós, capbaix i trist,
queda tot sol, de dolor trànsit el pit
perquè llurs filles que eren veu de Crist,
mai més veurà, ni ell, ni qui ho ha vist,
quedant ai!, en trist oblit.

A la Nenc-nenc

Tu als ocells deies coses galanes
amb ta veu fina, Nenc-nenc, de rossinyol;
tot desvetllant per boscos i solanes
totes les flors, tan belles i ufanes,
que avui et porten dol.

A la Major

Cada dia de jorn ens desvetlaves;
de les cinc germanes tu ets la Major
als verdunins el temps tu destriaves
amb veu del cel a tots tu convidaves
al peu de l'altar Major.

També per tu arribà la tempesta,
aquell jorn de pena i de gran tristor;
i aquella veu que en els jorns de festa
alegrava el cel i la floresta,
emmudí amb gran dolor.

A la Clara

Amb ta veu "Clara" i sonora
com talment la veu de Déu,
ens senyalaves a tothora
joies i dolors alhora
que així era ta veu.

Toc d'oració i difunts,
d'Angelus i al alçar Déu
fent-nos sentir veneració;
amb mon cor trist, d'abandó,
Clara! Per sempre adéu.

A la de Morts

D'anys ençà estaves ferida;
com si no fos prou ta gran dissort
de quedar muda, ja, en vida,
et venten forta embranzida
avançant, així, ta mort.

Amb ta veu profunda i forta
a tots ens feies avinent
de l'hora tan sublim i forta
que ja del món s'obre la porta
per sortir l'enterrament.

A la Grossa

Amb fort esglai i temerosa,
amb gran coratge més imponent,

de totes cinc la més formosa
fina veu com una alosa
ja t'arribà el moment.

Als verdunins tu deixondies
amb ta veu dolça i tan potent,
tos sons al vent tu esbargies
en jorns de festa responies
tot cantant alegrement.

Més, quan un fill de la vila
son ànima lliurava a Déu,
ta veu no era tan tranquil·la;
com madeixa que es desfila
el teu só era mes greu.

Amb ta veu tu ens alarmaves
tocant a foc o a sometent,
la tempesta ens allunyaves
dels teus braços no ens deixaves
vetllant amorosament.

No essent prou el teu penar
i morta en terra ja estaves,
a tu et volgueren ensenyar
per befa et varen passejar...
i per sempre t'allunyaves.

Sempre en nostre pensament
portarem el teu record,
de Verdú, en tota la gent
tu viuràs eternament
fins a l'hora de la mort.

A la de Quarts

Tu campana camperola
des del cim del campanar
perquè no et quedessis sola
també et varen estimbar.

Amb ta veu tu senyalaves
cada quart als verdunins,
cada quart que tu tocaves
era escoltat terra endins.

Cada quart vida donaves
a qui entrava al món ingrati,
quart menys que tu ens robaves
perdent-se en la eternitat.

A la de Bateig

Com airosa sentinella
de totes set al davant,
que n'ets de gentil i bella
quan d'una vida novella
a bateig vas repicant.

Més, veient com les germanes
totes et deien adéu,

freturosa t'immolaves
del finestral tu saltaves
per morir al costat seu.

A la de la Rectoria

Oh! Campana oblidada
en la golfa rectoral;
tu que estaves destinada
al casal de l'hospital,
essent un jorn desvetllada
del teu son estacional.

Oh! Com sagna ta ferida
quan és viva, per tant mal.

A la del Convent

Campaneta del Convent tan riallera,
sols de festa coneixes tu l'ambient
sempre alegre bo i jugant en ta cimera
convidaves tot el poble amb fal·lera
a resar en ton Santuari dolçament.

Quin esglai en sentir ton crit darrer;
ta veu fina, dolça, acompassada,
aquella veu que ens parlava de Claver
mai més oïrem, doncs et treuen del terror
més en mon cor no seràs mai oblidada.

A la de l'Hospital

Hospital de nostra vila la campana te n'han tret;
tu com reina encisera en el teu tron destinat,
campaneta hospitalera pel gran bé que tu has fet
un trist jorn de gran follia a terra t'han estimbat.

A la de les Monges

Campaneta de les Monges, el teu no es pot borrar
ni que et treguin en diumenge del teu sí del campanar.
Oh! Campana de les Monges, que mai més podràs tocar
a l'escola, a l'església ni a missa per resar.

A la de Sant Miquel

A Verdú n'hi ha una ermita
té per patró Sant Miquel,
és encisera i molt petita
més...és talment un tros de cel.

Té eixa ermita en sa cimera
com un guarda molt fidel,
bella campaneta riallera
que ens cridava vers el cel.

Tot i essent la més petita
també en terra t'han tirat,

i nostra estimada ermita
sola i sens veu s'ha quedat.

A les campanes

Amb el toc de Congregants, teníeu veus d'harmonia,
i al toc de Combregar, nostre cor s'hi conmovia;
al sentir el toc d'albat, encantava i entrístia,
i al repic de processó, nostra ànima s'hi plauia.

Quan venien festes grans i mig dia repicaven,
Nenc-nenc, Major, quantes batallades d'aveu;
tu Nenc-nenc a les festes més senzilles repicaves,

i tu Clara, amb ta veu, unes quantes batallades.

Quin goig i quina alegria quan era Festa Major,
a les dotze del mig dia sortint de Missa Major
vostra gran campaneria que en portava d'alegria,
vers ponent i vers levant, vostra veu s'hi esbargia.

Ja mai més podrem sentir el conjunt de vostra veu,
vostres notes musicals, vostre drinc d'argenteria
vostre cant que el cel obria; ara ja, per sempre adéu,
ja mai més senyalareu cap tristesa ni alegria
més, jo portaré eternament, vostres veus dintre el cor
meu.

Notes

¹ *DiccionarioOxford de la Música Vol. 1* Barcelona: Edhasa/Hermes/Sudamericana, 1984, pàg. 228

² MICHELS, Ulrich. *Atlas de Música 1* Madrid: Alianza Editorial, 1982

³ BOLEDA, Ramon (*et al.*) *Santa Maria de Verdú i altres temes Verdunins*. pàg. 14

⁴ Id. Pàg. 16

⁵ BERENGUER, Ramon. *Libro de Noticias*. Arxiu Històric Comarcal de Cervera

⁶ ARXIU PARROQUIAL DE VERDÚ núm. 190 *Beneficis de Verdú - Renda de la Vicaria 1756*

⁷ Id. núm. 182/1 *Sacristia 1694 - 1884*

⁸ Id.

⁹ CASES, Josep. Manuscrits

¹⁰ BERENGUER, Ramon. *Apunts de la Història de Verdú*. pàg. 52

¹¹ APV. núm. 172/1 *Inventari y Comptes de La Sacristia desde 1555 en avant 1694*

¹² Id. *Manual 3r. 1570-1671* pàg. 233.

¹³ CAPDEVILA, Emili. Manuscrits

¹⁴ Id.

¹⁵ Id.

¹⁶ APV. Núm. 172/1 Id.

¹⁷ CAPDEVILA, Emili. Id.

¹⁸ BOLEDA, Ramon. *Revista Nova Tàrraga*, núm. 2424, novembre 1991

¹⁹ CAPDEVILA, Emili. Id.

²⁰ BERENGUER, Ramon. *Libro de Noticias*

²¹ CAPDEVILA, Emili. Id.

²² Id.

²³ Id.

²⁴ Id.

²⁵ Id. *Revista L'Escut*, núm. 26, febrer 1974

²⁶ BOLEDA, Ramon. Id.

²⁷ CAPDEVILA, Emili. Manuscrits

²⁸ BOLEDA, Ramon. Id.

²⁹ Id.

³⁰ CAPDEVILA, Emili. Id.

³¹ BOLEDA, Ramon. *Revista Nova Tàrraga*, núm. 2631, gener 1996

³² CAPDEVILA, Emili. Id.

³³ CAPDEVILA, Emili. *Revista L'Escut*, Id.

³⁴ Id. núm. 27, març 1974

³⁵ Id. núm. 34, octubre 1974

³⁶ BOLEDA, Ramon. *El llibre de Verdú*. Fundació Roger de Bellfort, 2000

³⁷ Id.

³⁸ CAPDEVILA, Emili. Id. núm. 29, maig 1974

³⁹ PIQUER i JOVER, Josep Joan. *El Senyoriu de Verdú*, Barcelona: Sugrañes Germans Editors, 1968, pàg. 83 i 121

⁴⁰ BOLEDA, Ramon. *Verdú des dels Orígens fins a la fi del Règim Senyorial de Poblet*. Col·lecció Viles i Ciutats. Diputació de Lleida, 1994

⁴¹ APV. Núm. 189/2 *Cofraria St. Esperit 1503*

⁴² APV. Núm. 172/1 Id.

⁴³ BOLEDA, Ramon (*et al.*) *La vall del Corb*.

Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 1986

⁴⁴ BOLEDA, Ramon. *Revista Nova Tàrraga*, núm. 2427, novembre 1991

⁴⁵ BERENGUER, Ramon. Id.

⁴⁶ CAPDEVILA, Emili. Manuscrits

⁴⁷ BOLEDA, Ramon (*et al.*) *La vall del Corb* Id.

⁴⁸ APV. *Òbits 1636 - 1665 -32-*, núm. 302

⁴⁹ BOLEDA, Ramon. *Revista Nova Tàrraga*, núm. 247

⁵⁰ APV. *Òbits 1595 - 1636 -31-*, núm. 306

⁵¹ Id. *Òbits 1671 - 1693 -33-*, núm. 310

⁵² Id. *Òbits 1719 - 1835*, núm. 305

⁵³ BERENGUER, Ramon. *Apunts de la Història de Verdú*, pàg. 76

⁵⁴ APV. *Òbits 1570 - 1595 -30-*, núm. 304

⁵⁵ Id. *Òbits 1636 - 1665 -2-*, núm. 302

⁵⁶ Id. Núm. 158/1 *Contes de Sacristia 1631*

⁵⁷ Id.

⁵⁸ Id. Núm. 177 *Cofraria St. Esperit 1574*

⁵⁹ Id. *Òbits 1595 - 1636 -31-*, núm. 306

⁶⁰ Id. Núm. 180 *Cofraria del Roser*

⁶¹ Id. *Òbits 1595 - 1636 -31-*, núm. 306

⁶² Id. *Òbits 1636 - 1665 -2-*, núm. 302

⁶³ BERENGUER, Ramon. *Libro de Noticias*

⁶⁴ APV. Núm. 182/1 Id.

⁶⁵ Id. Núm. 177 *Cofraria St. Esperit 1754*

⁶⁶ BOLEDA, Ramon. Id.

⁶⁷ BERENGUER, Ramon. *Libro de Noticias*

⁶⁸ BOLEDA, Ramon. Id.

⁶⁹ Id.

⁷⁰ Id.